

NE PRIDIGA, AMPAK VZGOJA

Kar je znotraj, je zunaj, in kar je zunaj, je tudi znotraj, piše v stari indijski zbirki duhovno filozofskih spisov *Upanišade*. Te besede sem si vzel za moto svoje nove knjige *Samotna hiša*, ki jo pravkar pišem za mladino. Kajti trdno sem prepričan, da se svet zrcali v nas in mi se zrcalimo v svetu. Zato nisem sposoben napisati za mladino ničesar drugega, kot tisto, kar nosim v sebi, najsi bo v srcu ali v duši, v možganih ali podzavesti, kakor pač izvolimo to notranjost poimenovati.

Starejši sem, bolj trdno verujem v to, da imamo besede zato, da lahko z njimi odsevamo svojo dušo. Temu pisateljevemu prepričanju, ki ga vodi v njegovem delu, strokovnjaki pravijo avtopoetika. Ni naključje, da poezija s sorodnimi besedami in izpeljankami izvira iz grške besede poesis, ki pomeni poezijo, prvotneje pa preprosto ustvarjanje, delo. Mnogi stari narodi so menili in tudi tako trdili v svojih epih, da je z besedami mogoče natkati resnični svet, da je mogoče s čarovnimi besedami ustvarjati materialnost.

Toda slovenski izraz poetika je dal tej besedi še en pomen – po-etika. Torej ne ustvarjanje kar tako, temveč etično, odgovorno ustvarjanje.

To plat umetniškega ustvarjanja za mladino sem v svojih delih vedno poudarjal. Ne preveč očitno, temveč prikrito, ne pridigarsko, temveč skozi dogajanje v zgodbi. Pri delu za mlade se mi je zdelo še posebej pomembno ohranjati temeljna etična načela, v katera verjamem.

V svoji prvi mladinski povesti *Bela past* sem skozi dogodke prepričal bralca, da je Bor zagrešil neetično dejanje, ko je iz ljubosumja poslal Miheta v smrtno nevarnost, potem pa je spoznal svojo napako in tvegala lastno življenje, da jo je popravil in Miheta rešil.

Tudi v vseh drugih svojih mladinskih delih sem skušal v zgodbah mladim prikupiti etična načela, kot so poštenost, boj s hudobijo, uporništvu zoper nepravilnosti, odkritost in pogum za kritiko, za izražanje lastnega mnenja in podobno. Ni me motilo, da so hkrati nekateri teoretiki govorili, češ kako ni potrebno, da so mladinska dela vzgojna, ker naj bi to zmanjšalo umetniško vrednost dela in podobno.

Mislím, da so moja dela med mladimi priljubljena prav zaradi tega, ker jim neobremenjeno in brez pridigarskega obsojanja govorim o dobrem in slabem, o etičnem in neetičnem, vendar na način, da lahko sami pridejo do spoznanja, kaj je v življenju prav in kaj napak; kaj ti daje moralno moč in kaj te spremeni v slabega človeka. Pri tem se mi je zdelo najbolj pomembno, da sem mladim vedno pokazal, da se da tudi slabosti in napake odpraviti in popraviti. Da ni nikoli tako, da ne bi mogel z lastno voljo v odnosih z drugimi ljudmi pokazati tudi več svojih dobrih lastnosti kot slabih.

V svetu sicer uredniki mladinskih del veliko bolj kot pri nas tehtajo, kaj je primerno za objavo v mladinski književnosti in kaj ne. Pa ne gre za nikakršno kratenje umetniške svobode. Ne, mogoče je pisati o vsem, tudi o najhujših težavah, ki prizadenejo mlade, vendar mora na koncu predora vedno svetiti drobna lučka upanja, pa čeprav samo brli. Mladostnik mora po prebrani knjigi, če je še tako pretresen, verjeti v to, da je mogoče zaživeti tudi lepše življenje, kot je o njem pravkar bral.

Zato sem trdno prepričan, da na tujem knjiga, kakršna je na primer *Ganimed**, ne bi izšla, vsaj v takšni obliki ne. Ker v tujini neizprosno spoštujejo v mladinski književnosti načelo, ki je tudi temelj za podelitev Nobelove nagrade, da morajo književna dela izražati vero v boljše medčloveške odnose. Naloga umetnosti je plemeniti človeka.

Pisatelju *Ganimeda* ne zamerim, da je spregovoril o tej temi, da jo je odzrcalil iz svoje notranjosti v svet in se rešil neke bolečine. Pač pa mu zamerim, da je pri pisanju *Ganimeda* pozabil na to, da bi vsaj posredno obsodil pedofilijo in zlorabljenim otrokom in bralcem nasploh ponudil upanje, da se je mogoče upreti tej gnusni bolesi.

Vendar zadnje čase opažam v slovenskem založništvu še posebno nagnjenost k objavljanju grobih in komaj še sprejemljivih knjig za mladostnike, ki načenjajo najbolj robne tabu teme. Pogosto tudi na neprimeren način. Prebereš tako knjigo in si žalosten, ker je jasno, da ne gre za knjigo, ki bi hotela mladostniku predočiti težavo, ki ga lahko doleti, in mu pokazati pot v premagovanje težav in v boljše življenje, ampak gre za neumetniški prikaz problema, katerega edini namen je šokirati.

Res je treba razpreti oči, a hkrati na široko odpreti tudi srce!

Seveda je čisto nekaj drugega, če v tujini, na primer v državi z 20.000 naslovi letno izide pet takih knjig, nekaj drugega pa je, če pri majhni knjižni proizvodnji 3.000 naslovov izide v enem letu tudi po deset ali petnajst takšnih knjig. Trg in pohlep po zaslužku seveda hitro poteptata vsa etična načela, s čimer pa se ne smemo sprijazniti.

Zadnji modni krik so knjige dvanajstletnih deklic. Dokler osnovnošolki izda knjižico pesmi šola, je še vse lepo in prav, ko pa začno s tiskanjem šolskih nalog resne založbe, se moramo vprašati, ali ni to prav tako zloraba otrok. Ustvarimo mu iluzijo, da je pisatelj, a kaj bo z otrokom, ki smo ga prezgodaj pahnili v položaj, ki mu ni dorasel, se ne sprašujemo. Založnikov namen mi je jasen: zaslužiti z mislijo, da bodo otroci rajše segali po knjigah svojih vrstnikov. Ceno plača mladoletni avtor! Kje je tu etika založniškega poklica?

V tej luči bi morali spregovoriti tudi o etiki estetike. Koliko knjig je za mladino, ki so po tisku, obliki, grafični ureditvi in izdelavi takšne, da se ti jih gnusi prijeti v roke. Eden novejših primerov se mi zdi zbirka *Kafe klub založbe Grlica*, ki je lahko zgled založniškega šušmarstva. Ta založnik že na začetku delovnega procesa razmišlja o knjigi kot o čevlju.

Pisatelj tega ne zmore. Celo najslabši avtor ne piše knjige, ampak zgodbo. Ustvarja poesis, ki se ga da stlačiti tudi v knjigo, vendar to med ustvarjalnim procesom za pisatelja ni pomembno. Šele ko je ustvarjalni proces končan, lahko začne, če ga to zanima, razmišljati tudi o objavi v knjigi in o knjigi kot o tržnem produktu.

Gotovo je, da je izbira tem in način njihove obdelave, s tem pa tudi etike, ki jo umetniško delo prinaša, lahko zelo različna glede na avtorjevo narodnost, okolje, iz katerega izvira, izobrazbo in še marsikaj. Različne kulture imajo različno etiko, kar je seveda problem predvsem za urednike prevodne literature, ko se odločajo za avtorjevo delo ali proti njemu.

Morda bo kdo rekel, češ da gre za diktiranje umetnosti, kako naj piše. Je to cenzura ali je strokovna odločitev, podprta z znanjem, če urednik reče, da nekega

* Knabino, Ino: *Ganimed in drugi*. Ljubljana: ŠKUC, 1993.

dela ne bo objavil zaradi neetičnosti sporočila v zgodbi? Zame je to strokovna odločitev. Mislim, da bi bila cenzura jalov posel, ocenjevati po svojih etičnih načelih pa se mi zdi pravilno, kajti vsi v srcu vemo, kaj je dobra in kaj slaba knjiga, brez velikih literarnih teorij. Zavzemati se za to, naj bo mladinska knjiga dobra, ne more biti diktat umetnosti. Vzgojnost po mojem mnenju prav gotovo je ena od pomembnih kvalitiet dobre mladinske knjige. Od tega ne bom nikoli odstopil.

Kaj je vzgojno in kako to prikazati v mladinski književnosti, pa je seveda bilo v različnih časih pojmovano zelo različno. Temeljna etična načela se sicer skozi zgodovino niso kaj dosti spreminjala. Grške tragedije imajo svojo veljavnost še danes. Toda vedno so različni verski in politični vplivi poskušali uveljaviti svoja etična načela v vsakršni, zlasti pa v mladinski književnosti. Še posebej tedaj, ko so delili recepte, kako vzgajati mladino skozi književnost.

Pri nas se je pravzaprav najmočneje ukvarjal s tem že blaženi Anton Martin Slomšek, ki je v svojih vzgojnih spisih za mladino zapisal sredi prejšnjega stoletja tudi to, da je »otroke treba tepsti, tepsti in še enkrat tepsti«. Po tem navodilu se je ravnalo na tisoče slovenskih staršev in tudi sam sem po Slomškovi zaslugi bil tepen in tepen in še nešteto krat tepen. Zato iskreno upam, da Slomšek ne bo nikoli razglašen za svetnika, saj bi Cerkev s tem poteptala Jezusove besede: »Pustite male k meni, kajti njih je božje kraljestvo. Kdor njim kaj stori, je, kakor da bi storil meni.«

Slomšek se je verjetno zgledoval po poglavju Vzgoja otrok v Sirahovi knjigi, ki se začne z besedami: »Kdor ljubi svojega sina, rabi vedno šibo, da se more nazadnje veseliti.« In konča z nasvetom, da je treba sina tepsti v mladosti, da ne bo nepokoren in ga strahovati, da ne bo nedostojen.

Spominjam se, kako sem vedno med tepežkanjem iskal tolažbo v misli, da bo oče končal v peklju pri Slomšku, ki ga je že Prešeren spoznal za Zlomška. Kajti s tem, ko je tepel mene, je tepel Jezusa. Ali pa se mu bo vsaj roka posušila. Nič od tega se ni zgodilo. Nasprotno, Slomška bi radi naredili za svetnika, na Vrhniki so celo šolo poimenovali po njem in čakam, kdaj bodo spet uvedli palico med učno-vzgojna sredstva.

Za ta spis sem preverjal v *Svetem pismu* Jezusove besede in zgrožen sem ugotovil, da je ostalo samo še tisto: »Pustite otročiče k meni, kajti njih je božje kraljestvo.« Tisto, da kdor njim kaj stori, je, kakor bi Jezusu storil, je izginilo v novejših izdajah. Zdaj ne vem, ali je bil ta stavek samo plod mojih želja in upanj nedolžnega otročiča ali pa so vzeli pero v roke črni Ganimedi in skrajšali Jezusove besede za neprijetni stavek.

Etična merila so se medtem spreminjala še naprej.

Ko Tatjana Hojan v 49. številki revije *Otrok in knjiga* razčlenjuje list *Zvonček*, ki sem ga rad prebiral, saj mi ga je oče prinašal iz Narodne in univerzitetne knjižnice, za katero je delal bibliografije listov, ugotavlja, da je bilo vodilno načelo v *Zvončku* »naj v mlado srce ne pride nič slabega in kvarnega; v njem naj se giblje, razvije in raste lepota in resnica, dobrota in plemenitost, da bo lep in resnicoljuben, dobitljiv in plemenit naš bodoči rod«.

Seveda smo to o slabem in kvarnosti presegli, saj smo spoznali, da otrok ni mogoče vzgajati v vati, na varnem pred resničnim življenjem, še posebej ne ob televiziji, internetu in mobitelih, diskah, ekstaziju. Smo pa zašli marsikdaj v povsem drugo skrajnost, kar mi potrjuje prav Ganimed.

Ob branju *Petih prijateljev* Enid Blytonove me je včasih prav posilil smeh, ko sem videl, kako prozorno moralizira o povsem nepomembnih rečeh. Ne smemo pa

pozabiti na to, da je napisala te štori je med obema vojnama. Tako na primer v eni od svojih zgodb brata jesta sendvič. Eden ga ima skrbno zavitega v papirju, drugi ga drži med jedjo v roki. In potem sledi dolga moralna pridiga starejšega fanta mlajšemu, kako je treba jesti sendvič.

Takšno moraliziranje prav zagotovo ni etika, o kateri sem govoril malo prej. Mi je pa potem že ljubša pri Finžgarju, ko v zgodbi *Hudournikova polha dva* pripoveduje o zgroženi mestni gospodični, ki je s široko razprtimi očmi gledala pisatelja, kako si nož med jedjo obriše kar ob svoje irhovke.

Prav ta zgodbica o nožu in irhovkah mi je bila pozneje vedno za zgled, kako se da etična načela mladim predstaviti nevsiljivo in brez moraliziranja. Kajti za moraliziranje nisem, za vzgojo v mladinskih delih pa vsekakor sem.

Slavko Pregl

NIMAM NITI ZA BUREK

**ali o zadregah, ki bi jim morda lahko rekli
tudi »etika in mladinska književnost«**

Ko sem pred mnogimi leti začel pisati (resnici na ljubo – naročeno!) daljšo zgodbo za mlade bralce, mi je prve strani naročnik sicer ocenil nadvse prijazno, mi je pa tudi namignil, naj se le izogibam prepogosto dvignjenemu pedagoškemu prstu. Besedilo sem še kar srečno pripeljal do konca. Zdelo se mi je, da ne moraliziram in da sem spretno prikival vse, kar sem res mislil: da je za uspeh v življenju treba delati, da je treba biti dober, pošten in strpen, spoštljiv do soljudi in narave, da lepo vedenje ni odveč in da razumno spodoben jezik ne škodi. Bralci so knjigo sprejeli, čez noč sem se pojavil v križankah pod geslom »priljubljeni mladinski pisatelj« in v enem letu sem prepotoval toliko Slovenije in njenih šol kot ne prej in kasneje skupaj v vsem življenju.

Ampak sredi vseh prijaznosti so se pojavili kritični učitelji z ocenami, da kvarim mladino in da v jezik vnašam nedopustne količine pocestne govorice. Že takrat (in še toliko bolj danes) mi ni šlo v račun, da bi res počel kaj takega. Že takrat (in še toliko bolj danes) sem bil prepričan, da dogodivščina, v kateri trije mulci v avtobusu prelisicijo sprevodnika, da četrtemu ni bilo treba plačati vožnje, ni bila niti bleda senca dogodkov iz tršega življenja in seveda, da mulcem s tem nisem postavljaj spomenika, pač pa jih blago karal. Kar se mojega jezika tiče, ves čas iskreno mislim, da je prej slovnično čistunski kot pa pocestno razvraten. Tako mislim zaradi dveh podatkov: najprej, ves čas šolanja so me gnetli sijajni učitelji in ni bilo ne prostega spisa ne slovenske šolske naloge, ki bi jih pisal manj kot odlično; neotesano govorjenje mi ni šlo nikoli ne z jezika in ne z roke. In drugič, še danes grem raje peš z ene na drugo stran ljubljanskega močvirja, kot pa da bi se peljal z avtobusom mestnega prometa, ne zaradi sedežev, pač pa zaradi čebljanja mularije: kraljestvo bioloških potankosti in bogastvo tujih jezikov raje spoznavam drugače.

Obenem s temi pripombami sem se srečal s še eno, nič manj (seveda meni) nerazumljivo. Nekateri, med njimi tudi meni sicer zelo ljuba pesnica, so nerazpoloženo potarnali, da pišem hvalnice mestnemu življenju. Otroci pa menda ja potrebujejo zelenje, ptičke, čist zrak in sončne planjave; asfalt in nebotičniki so že v